

מושב מלא בנושא: פרקטיקות חדשניות במחקר ובמעשה בקרב אוכלוסיות

בפריפריה חברתית-גאוגרפית

ד"ר רחל זורמן, Rachelz@szold.org.il, מכון סאלד

במושב זה יינתנו ארבע הרצאות שבכולן יודגמו יוזמות התערבות חדשניות לגיל הרך בפריפריה חברתית וגאוגרפית. יוזמות אלו יוצגו על ידי מפתחי התכניות. צוות מכון סאלד שמלווה את התכניות במחקר הערכה יציג מבחר מממצאי ההערכה וכן כלי מחקר ייעודיים המותאמים הן לתכניות והן לאוכלוסייה. התכניות שיוצגו הן:

1. **תכנית לפיתוח חשיבה מדעית ויצירתית (ח"י¹)** – התכנית מופעלת על ידי מכון "אחיה - ללמוד שאתה יכול". מטרת התכנית היא לחשוף ילדים בגני ילדים חרדיים למושגים ולעקרונות מדעיים.
2. **תכנית להכשרת "מלמדים" כרכזים התפתחותיים לגיל הרך** – התכנית פותחה על ידי האגף לילד של עמותת "עזר מציון" ומופעלת על ידו. הרכזים ההתפתחותיים צומחים מתוך הצוות החינוכי בתלמודי התורה במטרה להוות כתובת מקצועית לנושאי הגיל הרך ולאתגריו.
3. **תכנית Waterford** – תכנית אמריקאית להוראת אנגלית כשפה זרה בסיוע מחשב, שיושמה בבתי ספר של רשת "שובו" (רשת חינוך פרטית חרדית בישראל הפונה לקהל חילוני בעיקר לילדי עולים מברית המועצות לשעבר). התכנית פותחה במטרה להקנות מיומנויות קריאה באנגלית לתלמידים בגילאי הגן ובית הספר היסודי.
4. **תכניות לפיתוח עבודה מערכתית במרכזים לגיל הרך** – המרכזים לגיל הרך של קרן רש"י פועלים בפריפריה במטרה לתת מענה לצרכים הייחודיים של אוכלוסיית הגיל הרך, תוך איתור מוקדם של ילדים בסיכון והפנייתם לטיפול. הצלחת המרכזים תלויה במידה רבה בעבודה מערכתית בין כל הגורמים המטפלים בגיל הרך בישוב (גורמי רווחה, חינוך, בריאות וכדומה).

הדיון במסגרת מושב זה יאפשר חשיפה למגוון תכניות המציעות מענה ייחודי לגיל הרך לאוכלוסיות המצויות בפריפריה החברתית והגיאוגרפית בישראל, זאת תוך ניסיון לצמצם את הפערים בקרב אוכלוסיות אלו. יתר על כן, יערך דיון באופן בו מחקר ההערכה המלווה את התכנית תורם לקידום יעדיה, בין השאר, באמצעות פיתוח כלי הערכה ייעודיים המשמשים גם ככלים יישומיים להטמעה בשדה בתום המחקר.

¹ במימון קרן ון ליר הולנד

מחקר ומודל יישומי, מושב מלא בנושא: פרקטיקות חדשניות במחקר

ובמעשה בקרב אוכלוסיות בפריפריה חברתית – גיאוגרפית

הערכת תכנית ח"י בגני ילדים במגזר החרדי

ד"ר עידית מני-איקן, edithmi@szold.org.il, מכון סאלד; צאלי פרלשטיין,

ptzali@gmail.com, אחיה - ללמוד שאתה יכול

כיום יש הסכמה בקרב אנשי חינוך בארץ ובעולם כי אחד התחומים החשובים במערכות חינוך, המכינות את הילד לקראת חייו כבוגר עצמאי בחברה, הוא תחום המדעים (קסנר ברוך וספקטור-לוי, 2011). בשנת 2009 פרסם משרד החינוך תכנית לימודים במדע וטכנולוגיה לחינוך הקדם-יסודי. הנחת היסוד המרכזית שעומדת בבסיס תכנית זו היא כי ניתן ורצוי להתחיל את העיסוק במדע ובטכנולוגיה כבר בגיל הרך (משרד החינוך, 2009). הנחה זו מבוססת על ספרות מחקרית שעסקה בנושא (אישך, 2009), אשר בין השאר, הביאה עדויות לכך שילדים בגיל זה מסוגלים להבין מושגים מדעיים ולחשוב בדרך מדעית ולכן חשוב לפתח בהם דפוסי חשיבה אלה. כמו כן, נמצא כי עיסוק במדע בגיל הרך תורם לפיתוח חשיבה לוגית-מדעית ויצירתיות.

במוסדות החינוך החרדי, חינוך מדעי, לרוב, אינו חלק מתכנית הלימודים. לפני כשלוש שנים החל "אחיה", במימונה של קרן ון ליר הולנד, להפעיל תכנית לפיתוח חשיבה מדעית ויצירתית (ח"י²), במספר גנים חרדיים (לגילאי 3-6) בעיר חולון. מטרת העל של התכנית היתה לחשוף את הילדים למושגים ועקרונות מדעיים, כמו גם, לטפח אצלם סקרנות, יכולת חשיבה ויצירתיות.

במסגרת הרצאה זו יוצג מחקר ההערכה על תכנית ח"י, אשר בוצע על-ידי מכון סאלד. מטרת המחקר היו לבחון את דרכי היישום של התכנית ולבחון את תרומתה עבור ילדי הגן, הגננות וההורים. במסגרת ההערכה נעשה שימוש בשיטות מחקר כמותיות ואיכותניות, אשר כללו שימוש בשאלונים, תצפיות וראיונות.

הממצאים מלמדים על שביעות רצון גבוהה מן התכנית בקרב משתתפיה, וכן הכרה בחשיבותה ובתרומתה לילדים בלימודיהם, בשלב מאוחר יותר. בנוסף, ניכר כי התכנית והפעילות שהתקיימה במסגרתה חשפה את הילדים למושגים ולתופעות מדעיות שונות בצורה חווייתית ומהנה, תוך שימוש בהיבטים של פיתוח

² התכנית פותחה על-ידי פרופ' גדעון כרמי מהאוניברסיטה העברית ובמקור הופעלה בעיקר בבתי ספר.

חשיבה ויצירתיות. הגננות, מצדן, הועשרו בידע חדש ונחשפו לפרקטיקות הוראה נוספות. באשר להורי הילדים, ניכר כי התכנית עודדה אותם בהטמעת עקרונות התכנית במסגרת הבית.

רשימת מקורות

אישך, ח. (2009). גן הילדים: גן עדן להוראת המדעים. **עלון דע גן, 2**, 16-21.

משרד החינוך, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים (2009). **תכנית לימודים במדע וטכנולוגיה בגן**

הילדים הממלכתי והממלכתי-דתי. נלקח מתוך האתר:

[http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/KdamYesodi/MadaTechnologia.p](http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/KdamYesodi/MadaTechnologia.pdf)

[df](#)

קסנר ברוך, י. וספקטור-לוי, א. (2011). מדע בגן וסקרנות מדעית: נקודת המבט של הגננת. **עלון דע גן, 4**,

10-19.

מחקר ומודל יישומי, מושב מלא בנושא: פרקטיקות חדשניות במחקר

ובמעשה בקרב אוכלוסיות בפריפריה חברתית – גיאוגרפית

פיתוח כלי ל"מלמדים" לזיהוי וצמצום קשיים התפתחותיים בגיל הרך

ד"ר עידית מני-איקן, edithmi@szold.org.il, מכון סאלד; דנה רוזן,

DanaR@szold.org.il, מכון סאלד; סימון וולפסון, Wolfsonsimone@ami.org.il, עזר

מציון

יעדיו וערכיו של החינוך החרדי שונים מאלו של מערכת החינוך הממלכתי, כאשר לימוד התורה עומד בבסיס התפיסה החינוכית החרדית, בייחוד בקרב הבנים (שפיגל, 2011). באשר לתלמידים מתקשים בקהילה זו, ניכר כי הסיוע הניתן להם אינו ממוסד דיו – ישנם פחות אנשי מקצוע טיפוליים בבתי הספר (בן רבי, רותם, קונסטנטינוב ונבות, 2014; וייסבלאי, 2012) ופחות קשר עם גורמים מקצועיים בקהילה ונראה כי צרכים רבים נותרים ללא מענה (בן רבי ואחרים, 2014). עם זאת, ולאור חשיבות החינוך בקהילה נראה כי קיימת בשנים האחרונות פתיחות לרכישת ידע ומיומנויות שעשויים לקדם ילדים מתקשים במסגרות החרדיות ונכונות לדיאלוג עם גורמים מקצועיים שאינם חלק מהקהילה (שם).

בהקשר זה, האגף לילד של עמותת "עזר מציון" פיתח תכנית הכשרה מותאמת תרבותית לביסוס תפקיד חדש בתלמוד התורה - רכז התפתחותי- שהינו מלמד מתוך הצוות החינוכי שיהווה כתובת מקצועית בכל נושאי הגיל הרך ואתגריו. ההכשרה מקנה ידע עיוני - מעשי בתחומי ההתפתחות השונים, ביניהם, מוטוריקה עדינה וגסה, התפתחות רגשית וחברתית, קוגניטיבית, התפתחות שפה ודיבור וקשב וריכוז. תפקיד הרכז כולל מספר ממדים: התבוננות וסיוע לילדים בסיכון – יכולת לצפות בילדים, לזהות ולפרש קשיים התפתחותיים באופן מדויק ולסייע לילד במסגרת תלמוד התורה; הפצת הידע בתוך תלמוד התורה; הפנייה למטפלים מקצועיים וקשר תומך עם קהילת ההורים.

תכנית ההכשרה מלווה במחקר הערכה הנעשה על ידי מכון סאלד אשר בודק את עמידת ההכשרה ביעדיה ואת ההתפתחות המקצועית של המלמדים. אחד מכלי המחקר אשר פותחו בהתאמה לתכני ההכשרה ומאפייני אוכלוסיית היעד הוא כלי ההתבוננות – כלי לצפייה בילדים בתלמוד תורה. כלי ההתבוננות נועד מחד לסייע למלמדים למפות את קשיי הילדים ולכוון אותם בהתמודדות עם קשיים אלו, ומאידך לבחון את השיפור בקרב הילדים בעקבות התערבות המלמדים. ייחודו של כלי ההתבוננות אשר יוצג ויודגם

בהרצאה הינו בכך שהוא משמש הן ככלי ההערכה והן ככלי עבודה פרקטי למלמדים. כמו כן, הוא מסייע למלמד לערוך רפלקציה על תהליך התערבותו ולאור זאת לכוון את המשך עבודתו עם הילד בעתיד.

רשימת מקורות

בן רבי, ד., רותם, ר., קונסטנטינוב, ו. ונבות, מ. (2014). **מיפוי דרכי פעולה לקידום התלמידים המתקשים**

בבתי הספר החרדיים היסודיים של רשת "מעין החינוך התורני". ירושלים: מאיירס-ג'וינט-מכון

ברוקדייל.

וייסבלאי, א. (2012). **תפקידה של מערכת החינוך בזיהוי ואיתור ילדים בסיכון**. ירושלים: הכנסת, מרכז

המחקר והמידע.

שפיגל, א. (2011). **"ותלמוד-תורה כנגד כולם"**: חינוך חרדי לבנים בירושלים. ירושלים: מכון ירושלים

לחקר ישראל.

מחקר ומודל יישומי, מושב מלא בנושא: פרקטיקות חדשניות במחקר

ובמעשה בקרב אוכלוסיות בפריפריה חברתית – גיאוגרפית

השפעת הוראת אנגלית בסיוע מחשב על הישגי תלמידי כיתה א'

ד"ר עידית מני-איקן, edithmi@szold.org.il, מכון סאלד; טל ברגר-

טיקוצ'ינסקי, Tal@szold.org.il, מכון סאלד

בשנים האחרונות רווח שימוש בטכנולוגיה כאמצעי לחיזוק, קידום ופיתוח ההוראה והלמידה. המאפיינים הייחודיים של למידה באמצעות מחשב יכולים לסייע בהקניית מיומנויות הקשורות לרכישת שפה, למשל, באמצעות למידה רב ממדית המקשרת בין תצוגה ויזואלית של אות לבין הצליל שלה בשילוב של קול ותמונה (Mioduser, Tur-Kaspa & Leitner, 2000). דוגמא לכך עולה ממחקר בו ילדי גן שלמדו עברית באמצעות לומדה הראו שיפור ניכר בתחומים שנלמדו ביחס לקבוצת השוואה שלמדה ללא מחשב (שם). במחקר נוסף ילדים בגילאי 5-6 שלמדו שפה באמצעות תוכנת מולטימדיה בתחום הפונולוגיה שיפרו את הישגיהם ביחס לקבוצת השוואה (גיטאית, 2004). במחקר המוצג נבדקה השפעת הוראת אנגלית באמצעות תכנית Waterford (Waterford Early Reading Program) על עמדות מורות לאנגלית בכיתות א' ועל עמדות והישגי תלמידיהן הלומדים בבתי ספר של רשת "שובו". תכנית Waterford הינה תכנית אמריקאית להוראת אנגלית בסיוע מחשב שפותחה במטרה להקנות מיומנויות קריאה באנגלית לתלמידים בגילאי גן ובית ספר יסודי. התכנית מציגה לתלמיד משימות מגוונות ברמות קושי משתנות, המותאמות לו באופן אישי לפי קצב התקדמותו. התלמידים עובדים באופן עצמאי במחשב והלמידה משלבת שירים, משחקים ומשימות תרגול. המחקר נערך על תלמידי כיתה א' בשישה בתי ספר המשתייכים לרשת "שובו": שלושה בהם לומדים אנגלית באמצעות תכנית Waterford ושלושה בתי ספר מרקע חברתי- כלכלי דומה הלומדים אנגלית באופן מסורתי, ללא מחשב. על מנת לבחון את הישגיהם באנגלית נבחנו התלמידים במבחן DIBELS המורכב מ-4 תתי מבחנים שמטרתם להעריך רכישת מיומנויות אורייניות בקרב תלמידים. מהממצאים עולה כי מבין מהמיומנויות הנבדקות במבחן יש יתרון לתלמידים הלומדים אנגלית בתכנית Waterford, בייחוד בתחומי זיהוי אותיות (Letter Naming Fluency) וקריאת מילות תפל (Nonsense Word Fluency). מראיונות עם מנהלות, מורות ותלמידים עולה כי התכנית תורמת להנאה של התלמידים מהלמידה ולמוטיבציה שלהם ללמידת אנגלית. התלמידים לעיתים רואים בלמידה זו כמעין

משחק, בעיקר בשל השילוב של משחקים ושירים בלמידה. המנהלות והמורות ציינו לחיוב את ההתאמה האוטומטית של המשימות בתוכנה לרמת התלמידים, על ידי הצגת משימות בדרגות קושי משתנות וחזרה על תכנים, בהתאם לקצב התקדמות התלמיד.

רשימת מקורות

גיטאית, א' (2004). השפעתה של תוכנית התערבות המשלבת שימוש במחשב בגיל הרך, על המודעות הפונולוגית ותפיסת המשמעות הכמותית של המספר. המסלול לתוכניות לימודים, בית-הספר לחינוך, רמת גן: האוניברסיטה הפתוחה.

Mioduser, D., Tur-Kaspa, H., & Leitner, I. (2000). The learning value of computer-based instruction of early reading skills. *Journal of Computer Assisted Learning*, 16, 54-63.

מחקר ומודל יישומי, מושב מלא בנושא: פרקטיקות חדשניות במחקר

ובמעשה בקרב אוכלוסיות בפריפריה חברתית – גיאוגרפית

פיתוח סטנדרטים להערכת עבודה מערכתית במרכזים לגיל הרך

ד"ר עידית מני-איקן, edithmi@szold.org.il, מכון סאלד; טל ברגר

טיקוצ'ינסקי, Tal@szold.org.il, מכון סאלד

הגיל הרך נחשב לתקופה קריטית בהתפתחות הילד, וחוויותיו בתקופה זו בסביבות שונות (בביתו, במעון, בבי"ס) מהוות בסיס משמעותי להתפתחותו העתידית (Rimm- Kaufmann & Wanless, 2012). הבטחת וקידום רווחתם של ילדים בגיל הרך בסביבתם הטבעית, מתבססת בין השאר על יצירת מערכת יעילה ומאורגנת ובה חיבור ושותפות בין גופים, בעלי מקצוע ומומחים מתחומים שונים (Ofsted, 2011). לשיתוף פעולה בין ארגוני, המתבסס על עבודה מערכתית, נמצאו יתרונות שונים, בהם: איגום משאבים, יצירת מגוון מענים רחב, העברת מידע ועדכון הדדי (כאהן- סטרבצ'ינסקי ורונאל, 2000). כמו כן, שיתוף פעולה בין ארגוני נמצא כתורם לעלייה בצריכת שירותים לגיל הרך והנגשתם לאוכלוסייה רחבה יותר (AFRC, 2011).

שיתופי פעולה מערכתיים ובין ארגוניים נמצאו במרכזים לגיל הרך שמפעילה קרן רש"י: מרכזים אלו נבנו במטרה לרכז ולאגד מידע ושירותים לאוכלוסיית הגיל הרך, בהתאמה לאוכלוסייה שביישוב (one stop station). יתרון מתבטא בריכוז שירותים אלו במקום אחד, בהנגשת השירות לאוכלוסיית הילדים הנזקקים ביותר ביישוב ובמעורבות הורים בעיצוב התכניות וביישומן.

במחקר שערך מכון סאלד בשיתוף קרן רש"י פותח מחוון ובו סטנדרטים לאיפיון העבודה המערכתית המתקיימת במרכזים אלו. הסטנדרטים חולקו ל-4 תחומים שונים: **היערכות לעבודה מערכתית** (למשל, הגדרה מוסכמת של מטרת המרכז על ידי השותפים, תכנון משותף של הפעילות, תכנון משותף של תכנית לזיהוי צרכים והגדרת נהלי עבודה מוסכמים), **ביצוע** (למשל, מידת התאמת התכנון לביצוע בפועל, שיתוף במידע בין הגופים, קיום מפגשים שוטפים בין השותפים), **תוצאות צפויות ברמה של עבודה מערכתית** (למשל, מידת הניצול של השירות, עלייה במגוון השירותים המוצעים במרכז, הרחבת אוכלוסיית צרכני השירותים, תחושת נשכרות של כל השותפים) ו**תוצאות בלתי צפויות ברמה של עבודה מערכתית**. בכל תחום קיימות שלוש רמות מאפיינות של התפתחות העבודה המערכתית: הרמה הנמוכה ביותר מאפיינת "עבודה מערכתית בבנייה", הרמה האמצעית מאפיינת "עבודה מערכתית מבוססת חלקית" והרמה

הגבוהה ביותר מאפיינת "עבודה מערכתית מבוססת". על בסיס סטנדרטים אלו נערך מחקר ההערכה על העבודה המערכתית במרכזים לגיל הרך של קרן רש"י. בהרצאה יוצג תהליך הפיתוח של המחווה ויישומה בשדה.

רשימת מקורות

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ' ורונאל, נ'. (2000). הערכה של מרכזי מידע וייעוץ לבני נוער "הפוך על הפוך" - תהליך הקמת המרכזים וחצי השנה הראשונה של פעילותם. תל אביב: הפורום לנושאי ילדים ונוער וירושלים: ג'וינט-מכון ברוקדייל.

AFRC (2011). *Interagency Collaboration*. Retrieved from:

<http://www.aifs.gov.au/afrc/pubs/briefing/b021/b021-bb.html>

Ofsted (2011). *Edging away from care – how services successfully prevent young people*

entering care. Retrieved from: <http://www.ofsted.gov.uk/resources/edging-away-care-how-services-successfully-prevent-young-people-entering-care>.

Rimm- Kaufmann, SE., & Wanless, SB. (2012). An Ecological perspective for understanding

the early development of self- regulatory skills, social skills and achievement in R. Pianta

(ed.). *Handbook of Early Childhood Education*. Pp. 299-323. New York, NY: Guilford

Press.